

WEINER SENNYEY TIBOR

A mémesben

avagy művészet és irodalom jelentősége a világhálón

WEINER SENNYEY TIBOR (1981) Budapest

„Irtózom attól, hogy bölcs, vagy hős, vagy szent leszek. Magasabb igényem van. Normális ember kívánok lenni.”

Hamvas Béla: *A méhesben (Philosophia normalis)*

1.

Mi az érték? Mi számít „öröknek”? Mi a művészet? Miben változik világunk? Miért és hogyan? Mi a teendő?

Csupa olyan kérdés, amely látszólag egyszerűnek tűnik, de valójában egész tudományágakat vonz magával a válaszkísérletünk, ha legalább csak kissé is, de megpróbáljuk megválaszolni őket. Azért csak kissé, mert ez az írás legjobb szándékkal sem lehet több terjedelméből adódóan, mint bevezetés egy nagy és átfogó problémakörbe. Talán mélyebb összefüggéseket is sikerül érintenünk, hiszen végső célunk nem más, mint hogy belássuk: a mémek éppen olyan szükségszerűek a normális élet fenntartásához, mint a gének.

Aligha lehet nagyobb becsvágyunk századunkban, mint a mottóban megidézett Hamvas Bélának, mégpedig hogy normális életet kívánunk élni, normális emberként. Normálisnak maradni vagy normálissá válni nem is oly egyszerű egy nem teljesen normális korban, midőn a mindent átható krízis teljes, kaotikus pompájában szemünk láttára kibontakozik. A „digitális forradalom”, amely elsősorban technológiai és információs volt, míg néhány problémát megoldani látszott, addig számos újabb problémát vetett fel. Ha megjelenik valahol egy emberi találmány, amely a válságot enyhíteni szeretné, legalább két problémát vonz magával, amely a válságot máshol elmélyíti.

Mire való a tömegkommunikáció? Mire való a világháló? Mit kezdünk a valós információktól aligha megkülönböztethető hamisakkal? Vajon normális-e az a világ, amely azzal áraszt el, amit hallani szeretnénk, és információs buborékot von körénk? Hol van ebben a hatalmas változásban és önnön érdeklődésünk által korlátolt áramlásban az érték? Van-e egyáltalán olyan, hogy „örök érték”, amelyet valamennyi ember a Földön közösnek mondhat? S ha van, mi az?

Mindezekre a kérdésekre, ha beleássuk magunkat a felbukkanó tanulmányokba, cikkekbe, egyre inkább elbizonytalanító válaszokat kaphatunk, és egyre zavarosabb gondolatok fogalmazódnak meg. Miközben mind többen fordulnak el olyan alapvető értékektől és elképzelésektől, mint például hogy minden ember szabadnak, egyenlőnek született, hogy minden embernek meg kellene adni a lehetőséget a boldog életre, s hogy maga az élet a legfőbb érték.

Tudom, hogy ezzel már felállítom azt az értékhorizontot, amelyet lehet vitatni, de bárki, aki ezeket az alapokat vitatná, előbb vizsgálja meg önmagában őket. Tegye fel az alábbi kérdéseket saját magának: Szabad akarok lenni? Egyenlő vagyok másokkal? Boldog életet akarok élni? Értékes-e az életem? Még ha a lélek sötét éjszakájának pillanataiban meginog is hitünk abban, hogy ezekre a kérdésekre egyértelműen igennel válaszoljunk, akkor is tudjuk, hogy a normális válasz ezekre a kérdésekre az, hogy „igen”.

Ez az „igen” a normalitás.

Ebben a normalitásban nincs hősiesség, nincs szentség, nincs bölcsesség, egyszerűen emberi, éppen ezért mindhárom benne foglaltatik egyszerre, mert nem normális világban élünk. Őrülség, ami körülvesz bennünket.

A közösségi oldalak olyan algoritmusokkal dolgoznak, amelyek azt hozzák a felhasználók elé, amit látni szeretnének, csak hogy még több időt töltsenek el a gép előtt. Így történhet meg, hogy az emberek saját kis örületeiket fokozzák gyakorta tömeges örületekkel.

Fel kell tennünk a kellemetlen kérdéseket, hogy vajon nem ezekkel az örületekkel magyarázható-e a boldogtalanság. Vajon nem azért pusztítjuk el a világot, egymást és saját magunkat, mert megerősítenek hasonló örültségeinkben? Vajon nem azért vesszük-e semmibe a szabadságot, a boldogságot és az életet, mert azt látjuk az információs buborékunkba ömlő hírekből, hogy úgylis ez történik? Miért van az, hogy ha akár tényekkel, akár különböző érvekkel közelítünk az örültséghez, olyan erős ragaszkodással találkozunk, amely csak még jobban elmélyíti a haragot, a békétlenséget, végeredményben pedig szenvedést okoz?

Mégis van valami, ami korszakokon keresztül megakadályozza – vagy legalább megpróbálja nem engedni –, hogy a személyes és a tömeges örület mindent elsöpörjön abból, ami szabad, ami boldogság, ami élő. Ezek azok a mémek, amelyeket az emberi kultúra és művészet teremtett, s amelyek korokon átívelően adtak és adnak gyógyírt az örület sebeire, segítettek megérteni önvalónk, tereltek arra, hogy megértsük, minden önzőség, örület, sérelem, gonoszság, halál és az ezekhez foggal-körömmel való ragaszkodásaink ellenére is: az ember célja mégis a szabad, boldog élet.

De mit jelent az, hogy mém? Miért nem hívjuk egyszerűen csak úgy, hogy „kulturális jelenség”, vagy csak úgy, hogy „kultúra”?

Mert nem az. Nem csak az.

2.

Richard Dawkins az új európai materialista – és nem mellékesen ateista – tudományosságot meghatározó, valóban alapvető fontosságú, *Az önző gén* című művének utolsó fejezetében vezette be a *mém* fogalmát. Azt vizsgálta, hogy van-e olyan jelenség, mint a biológiában a gén, amely saját maga végtelen fenntartására törekszik. Van-e olyan jelenség másutt is, ami képes arra, hogy elszaporodjon, és reprodukálja önmagát? Szerinte egy „újfajta replikátor bukkant fel ezen a bolygón. Itt van, és belebámul a képünkbe. Még gyermekcipőben jár, még esetlenül sodródik ide-oda őslevesében, de máris oly gyors evolúciós változáson megy át, hogy mögötte a jó öreg gén messze lemaradva liheg. Az új leves az emberi kultúra leveese. Az új replikátornak nevet kell adnunk, olyan nevet, amely a kulturális átadás egységének vagy az utánczás, az imitáció egységének gondolatát hordozza. A miméma szónak tetszetős görög származása van, de olyan szótagú nevet szeretnék találni, amely egy kicsit úgy hangzik, mint a gén. Remélem klasszikus műveltségű barátaim megbocsátanak nekem, ha a mimémát mémre rövidítem.”¹

Így született a *mém* elnevezés, de igazából csak az emberi kultúra kezdeteitől létező jelenségnek adtunk egy nem is teljesen új nevet.

Nem akarom Dawkins vagy más, ezen írásban megidézett szerző teljes elméletét ismertetni, hiszen akkor saját kérdéseink megválaszolásra sem maradna tér, mindösszesen néhány fontosabb ponton csatlakozhatunk hozzájuk. Dawkins szerint a legkitartóbb kulturális mém, amely folyamatosan, korszakról korszakra reprodukálja magát, nem más, mint az „Isten-mém”, és itt lesz jelentősége annak, hogy szerzőnk ateista. Szerinte ugyanis „az Isten-mém túlélési értéke a mémkészletben lélektani vonzerejéből fakad. Látszólag egyszerű választ kínál a lét mély és zaklató kérdéseire. Azt sugallja, hogy az evilági igazságtalanságok helyrehozhatóak egy következő világban.”

Dawkins mondatai elárulják őt magát, aki gén- és mémelméletét Darwin evolúcióelméletére építette, s amelyre aztán részben épült az egész evolúciós pszichológia. Igaz, még a Dawkins nyomában járók is elismerik, hogy „a mémet nem lehet olyan jól körülhatárolható egységként kezelni, ahogy Dawkins fogalma és a génnel való analógiája sugallja”² – vagyis ahhoz, hogy megértsük mi az a mém, hogyan terjed, miért érdekes és fontos, akár az említett „Isten-mém” esetében, be kell(ene) vonni pszichológiai és kulturális aspektusokat is. Nem beszélve arról, hogy már innen, vagyis a kezdetektől úgy tűnik, mém és mém között is van, sőt kell legyen különbség. Ez az az információ, amit a mém hordoz. A mémek információtartalma szerinti osztályozására később tesztek kísérletet, előbb azonban ahelyett, hogy megismételnék mindazt, amit a Dawkins és mások nyomában felépült „evolúciós” tudomány olyan érdekesen, sokféleképpen figyelemre méltóan már leírt, inkább arra a kulcsmomentumra hívnám fel a figyelmet, hogy a Darwin evolúcióelméletére épülő tudományosság Isten, vagyis bármilyen metafizikai, az ő érvrendszerükben nem feltétlenül vagy könnyen magyarázható tényező bevonása nélkül igyekszik megmagyarázni „az életet, a világmin-

denséget meg mindent”, anélkül, hogy kijönne az, hogy 42.³ Holott Darwin így fejezi be meghatározó művét, *A fajok eredetét*: „...a Teremtő az életet a maga különféle erőivel együtt eredetileg csupán néhány vagy csak egyetlen formába lehelte bele, és mialatt bolygónk a gravitáció megmásíthatatlan törvényét követve keringett körbe-körbe, ebből az egyszerű kezdetből kiindulva végtelenül sokféle, csodálatos és gyönyörű forma bontakozott ki – és teszi ma is.”⁴

Úgy tűnik, hogy az „Isten-mém” Darwin számára is meglehetősen erősen működött, talán csak azért, mert a felesége nagyon vallásos volt, talán azért, mert ő maga is hitt benne. Már Darwin számára is, de ez a kérdés később még inkább hit és ateizmus kibékíthetetlen vitájává vált, miközben valójában arról volt szó, hogy hogyan alakultak ki a fajok, mi az élet, és hogyan vizsgálhatjuk az élet jelenségeit különböző módszerekkel. Ahogy jeleztem, nem feladatom bemutatni teljes életműveket és tudományterületeket, úgy most szeretném azt is hangsúlyozni, hogy szerencsére nem dolgom itt eldönteni: létező entitás-e Isten, vagy Isten egy mém, amelyet az emberi kultúra mindig és minden időben, újra és újra megteremt magának. Egyébként a kettő nem zárja ki egymást, vagyis ha az emberiség „kitalálta magának” Istent, akkor annak kétségtelenül „evolúciós haszna” lehetett. Megfordítva tehát feltehetjük a kérdést, hogy elképzelhető-e az emberi evolúció, ha nincs egy olyan kitarató és máig ható elképzelés valahol a kezdetek kezdetén, amely szerint van Isten.

Visszatérve Dawkins génekből fakadó mémelméletéhez, figyelemre méltó, ahogy a mémek „agyról agyra való terjedéséről”, „sikeréről”, „elhasználódásáról” beszél. Olyan jelenségek ezek, amelyek az információs korszakban, midőn globális hálózatot használunk mindennapjainkban, s mindezt saját otthonunkból tesszük, már mindannyiunk számára ismerősek. Az internetes mémek olyan jelenségek, amelyek gyakran könnyedek, üresek, alig bírnak tartalommal, mégis milliók találkoznak velük, adják tovább, terjednek „agyról agyra”. Ahogy egy nem oly rég megjelent, sajnos eddig csak digitálisan elérhető enciklopédiában megfogalmazza az „új-enciklopédista” szerző, Papdi-Pécskői Viktor: „Mivel mém majdnem minden, ami minket körülvesz, az internetes mémek összegyűjtése terén valamiféle korlát mentén kell mozognunk, hogy merítésünk kezelhető legyen. Mémnek tekintünk mindent, ami a megosztások demokratikus útján önmagában és önállóan kapcsolódik az internetes populáris kultúrához.”⁵

De hogy jött létre, és milyen az a közeg, amelyben mindez lehetséges?

3.

Ahelyett, hogy elmondanám, amit már sokan sokféleképpen, hogy hogyan lett az amerikai katonai hálózatból és a néhány nagyon ügyes fiatalember által kidolgozott személyi számítógépekből a ma ismert világháló- és számítógép-használat, rövid és személyes kitérőt tennék, hogy érzékeltessem: az én generációmnak a nehezen megfogható, mégis globális jelentőséggel bíró „digitális forradalom” nem más, mint az egyik alapélménye. Nagyjából mint az ezer évvel ezelőtti magyaroknak a honfoglalás – vagyis a beletörődés abba, hogy nincs több kalandozás –, a vikingeknek a hajózás, a zsidóknak a kereszténység, Indiában Buddha, és a suméroknak a sör. Ezeket az alapélményeket le lehet becsülni, de hogy egész kultúrákat és később az emberiség történelmét határozták meg, ahhoz nem férhet kétség. Így határozza meg a mi generációnk alapélménye a most kialakuló új évszázad történelmét a szemünk láttára.

A „digitális forradalom” nagyjából a „rendszer váltás” idején érte el hazánkat. Kilencéves voltam, és karácsonyra megkaptuk öcsémrel az első Videoton számítógépünket. Szinte azonnal, a semmiből elkezdtünk basicben programozni, és persze játszottunk is. Ez volt az a pillanat, amikor először találkoztam a kettes számrendszerrel, s kétségtelenül nagy hatással volt gondolkodásomra, ahogy később – fiatal kalandorként – az ójávai kawi nyelven írott költészettel való megismerkedésem is.

Vagyis lehet valami az úgynevezett Sapir-Whorf-hipotézisben, amely szerint a gondolkodást befolyásolja a nyelv, igaz, legalább annyira befolyásolhatja a kultúra is. Egyébként a Sapir-Whorf-hipotézis abból a Humboldt által kidolgozott nyelvelméletről épít, amit a kawi nyelv kapcsán *energonnak* vagy a nyelv belső energiájának nevezett a nagy nyelvész. Bővebben a kawi nyelvről és az energonról írtam *Az elveszett királyság* című esszémben,⁶ és mindez csak annyiban kapcsolódik vizsgálatunk tárgyához, hogy feltételezhetjük, nemcsak azok az alakzatok befolyásolják gondolkodásunkat, amelyeket elgondolunk, hanem az alakzatok formája is, vagyis a nyelvek, amelyeken

megfogalmazódnak. Feltételezhetjük továbbá, hogy még akkor is, ha az adott nyelv nem az anyanyelvünk, hanem egy másik nyelv, vagy akár csak kép. Egy-egy lángoló szó, mint például a filozófiában a *daimón*, a biológiában az *evolúció*, a pszichológiában a *szelf*, a futurológiában a *szingularitás* visszahat használójára. A buddhizmus egyes irányzataiban fontos előrelépést jelenthet egy-egy kóan megértése, amely nem is pusztán egy-egy szó, kifejezés, hanem olyan történet, párbeszéd, kérdés vagy nyilatkozat, amelyet a zen gyakorlatokban használtak, hogy előidézzék „a nagy kétséget”, és teszteljék vele a tanítványok fejlődését a zen gyakorlatok során. Ha úgy tetszik: a kóan nem más, mint beavató mém. Olyan diskurzusba vonja be a beszélőt, amely már javában zajlik, s ahol ezeket a szavak minél többet és többen használják, annál jobban lángolnak, annál jobban megégethetik a mondanivalót, a jelentést. Amennyire segíthet, hogy mi most *mém*nek nevezzük a vizsgált jelenséget, annyira nehezíti jelentőségének felmutatását.

Hogy ezek a nyelvtudomány peremvidékéről lopott elképzelések mennyire mutatnak rá beszédhelyzetünk nehézségére, az most már talán világos. Egy példán keresztül azonban még jobban látható, hogy a mémek hogyan befolyásolnak minket. A példát vegyük a kortárs tudományos-fantasztikus irodalomból, ahol is egy rendkívül sikeres – már ami az önreprodukciót illeti, ha egy hollywoodi filmet annak tekinthetünk egy mém esetében – Ted Chiang-novellában⁷ felteszik a kérdést: Az idegen lényekkel való találkozás során, amikor megpróbálják megérteni egy másik, teljesen idegen bolygó nyelvét, amelyben az idő fogalma oly gyakori, mint az angol szavakban az *e*-betű, vajon mi az emberi kultúra alapja? A nyelv vagy a tudomány?

A nyolcvanas–kilencvenes évek fordulóján kiskamaszként nem gondolkodtunk ilyen fajsúlyos kérdéseken, inkább átjártunk a szomszédba, ahol C64-en játszottunk, aztán megjelentek az első PC-k, és mire középiskolába kerültem, már lehetett internetezni a könyvtárban. Neteztem és olvastam, és a kettő nem zárta ki egymást, hanem tágította és szélesítette a tudati horizontot. Első honlapomat tizenhat évesen készítettem, máig fenn van a mára már megszűnt középiskolám megszűnt lapján a háló nagy archívumában⁸ akkori, meglehetősen esetlen verseimmel együtt. Ez a totális archiválás nemcsak számomra vet fel komoly poétikai kérdéseket, hanem egész sor új tudományt kelt életre, mint amilyen az internetes archeológia lehet majd.

Amíg az egyetemen a régi DRÓT, a szegedi bölcsészkar Bölcső és később Szabad Ötletek című lapjait szerkesztettük, mind-mind hálón keresztül tettük, és sikereink nagy részét éppen annak köszönhetjük, hogy megtanultuk, hogyan használjuk arra a számítógépeket és a hálózatot, hogy elérjük célunk: tanuljunk és tanítsunk, áramoltassuk az információt, és mi magunk is részt vegyünk a nagy információáramlásban. Mi voltunk az első olyan generáció, akik számára a világháló hétköznapi alapélménnyé lett.

Bölcsészként, költőként és íróként – nemcsak azért, mert számítástechnika–magyar szakon kezdtem felsőfokú tanulmányaimat, hanem mert pontosan láttam az analóg világ hanyatlását és szűkös határait –, mikor az akkoriban (2007) legnagyobb nyomtatott példányszámban (25 000 példányban!) megjelenő Irodalmi Jelenhez kerültem szerkesztőnek, egyből világossá vált számomra, hogy a hetente írott rövid cikkeimet, az úgynevezett *Vasárnapi leveleket* a lap akkor még pusztán archívumnak használt honlapján kell közölni.

És különösen ez a „kell” volt érdekes.

Fontossá lett az olvasókkal való interakció. Fontos volt, hogy láttam, hányan és mikor olvasták a cikkeim, hogy szinte azonnal kaptam leveleket, hozzászólásokat egy-egy írásra. Néhány hónappal később, már az én vezetésem alatt készült el az Irodalmi Jelen első online verziója, ahol öt éven át voltam szerkesztő. Ahogy a lap online felülete szárnyalásba kezdett, úgy vált egyre inkább pusztán archívummá a havonta megjelenő nyomtatott kiadás. Ugyanezt a trendet megfigyelhetjük a többi nyomtatott és internetes felülettel rendelkező magyar irodalmi folyóiratnál is. A kérdés csak az volt, hogy ki és mire használja, mivé alakítja az új felületet. A nyomtatott lapok statikus másává válnak a honlapok? Fluid és változékony tartalomszolgáltató és véleményformáló felületté lesznek? Vagy inkább közösségalkotó interaktív fórumokká?

Eljöttem az Irodalmi Jelentől (2011), és rögtön egy másik internetes magazin, a Kultúrpart munkatársa lettem, ahol, mivel szélesebb volt a merítés, szélesebb közönséghez szólhattam. És ez volt valamiért a legfontosabb: írásaim a hálózatnak köszönhetően elértek oda is, ahová könyveim, folyóiratokban megjelent novelláim és verseim nem. Ez persze nem azt jelenti, hogy a folyóiratokban ne publikáltam volna, sőt. Meg kellett értenem a mennyiség és a minőség problémáját.

Attól, hogy valami sok, még nem biztos, hogy jó. Attól, hogy valami jó, nem biztos, hogy sokak számára jelent bármit is.

Vajon lehet-e minőséget produkálni nagy mennyiségben is? A tömegek és a tömeggyártás korában egyáltalán elérhető-e sokak számára a minőség, vagy csak a mennyiség számít? Van-e minőségi kultúra, vagy csak az a lényeg, hogy minél többen olvassák és adják tovább? Össze lehet-e hangolni a minőséget és a mennyiséget?

Világossá lett számomra, hogy publikációs szándékkal is különbséget kell tennem az elektronikus és a még létező nyomtatott sajtó között. Jelentősége lett egy-egy folyóiratos megjelenésnek, ahová mertem hosszabb, nehezebb, lassabb szövegeket küldeni. Mint, amilyen – témája nehézségéből adódóan, minden látszólagos könnyedsége ellenére – ez az írásom is.

Kezdetben természetesen szűk keretei voltak annak, hogy mit olvasnak el az emberek „üvegen” keresztül, de ezek a szűk keretek lehetőséget adtak arra, hogy – a tárca és a levél műfaját keverve – saját stílust dolgozzak ki, és más írókkal együtt, közösen a nagy párbeszédben vegyünk részt. Ezt a párbeszédet erősítették a hiperlinkek, a közösségi oldalak és a hálózaton keresztüli olcsó és éppen ezért mindenki számára elérhető kommunikáció.

De vajon valóban értékes és minőségi volt-e a „nagy párbeszéd”, vagy éppen csak egy új felületre terjedt ki, s alig különbözött a nyomtatott sajtótól? Vajon a megváltozott felületek megváltoztatták-e az alkotókat és a befogadókat is? Hogyan hatott a művészekre és a művészetre a világháló megjelenése? Olyan hatalmas kérdéskörök ezek, amelyekre most éppen csak érintőlegesen válaszolhatunk.

4.

Hamvas Béla és Márai Sándor természetesen írógépet használt, utóbbiról pontosan lehet tudni, hogy Remingtont és Continentalt. Márai érzékenysége jellemző, hogy még New Yorkban is magyar ékezetes betűket rendelt új írógépéhez, de így is megjegyzi valahol: „Az írógép, amelynek billentyűivel mindezt írom, Amerikában készült, s noha magyar klaviatúrát csináltattam, a gyáros, kérdés nélkül, a betűk közé iktatott egy „\$” jelet” – gondolom, biztos, ami biztos alapon. A magyar (ékezetes) betűk a billentyűzeten egyébként neuralgikus pontok egy magára valamit is adó magyar író számára, erről később bizonyosságot szerezhettem magam is, annak ellenére, hogy nekem már nem írógépeim voltak, hanem számítógépeim.

Végül, hosszú kísérletezés után – és baráti támogatások révén – eljutottam ahhoz a két géphez, amelyeket most is használok. Az asztalin vágom a filmeket, szerkesztem a DRÓT-honlapot, míg a kis összecsucskhatón írok, levelezek, zenét hallgatok. Az, hogy mindkettőnek magyar billentyűzete van, ami ráadásul világít, mindig előcsalja belőlem a dunántúli zsákutcában felnőtt kisfiút, aki rácsodálkozott az első, szélesebb körben elterjedt személyi számítógépekre. Ezekon a gépeken keresztül működtetünk egy olyan, sok ezer embert elérő felületet (jobban mondva: összehangolt felületeket, amit mi DRÓTnak hívunk), amelyen keresztül valójában társadalmi kísérletet folytatunk, és azt is vizsgáljuk tapasztalati úton, hogy hogyan működik a világhálóban a világháló.

Hogyan jönnek létre és hogyan működnek a különböző információkat tartalmazó mémek, hogyan terjednek? Mi lehet a mémek normális jelentősége egy nem normális – értsd: őrült – világban? Miért nem normális, és miért őrült ez a világ?

A felvilágosodás egyik félig-meddig kimondott nagy eszméje volt, hogy ha mindenki számára elérhetővé tesszük a tudást, akkor mindenki mindent tudni fog, és jobb lesz a világ. Az enciklopédisták álma részben megvalósulni látszik a világhálóval, csak hogy míg Denis Diderot és társai koruk legjobb tudását igyekeztek összegyűjteni, addig a világháló mindent összegyűjt, válogatás nélkül. Az információk között mindig nehezebb lesz meghatározni a valós és a valótlantartalmak közötti különbséget. S amíg ez poétikailag érdekes lehetőségeket vet fel, a tudományosságba vetett bizalmat sokakban ellehetetleníti. Lásd a sok dezinformációt, kamuoldalt és átverést.

Lehet félni a számítógéptől és a világhálótól, lehet értük rajongani, mindkettő valójában szélsőséges álláspont ahhoz képest, hogy értelmük az, hogy használati eszközök legyenek. Csak éppen azt nem tehetjük meg, hogy nem veszünk róluk tudomást. Lényegüket tekintve éppen oly eszközök, mint a tollak, noteszek, de hiába van bennük valamiféle hasonlóság, van mégis egy óriási különbség. Ez a

különbség az, hogy minden mindennel össze van kötve. Vagyis hogy napjainkban a hordozható számítógépek és a mobiltelefonok a legelterjedtebb eszközök, amelyek mintegy lehetővé tették, hogy a hálszobába, a fürdőszobába, vagyis az intim szférába is behatolhasson a világháló „zaja”.

Semmi sem garantálja, hogy holnapra ezek az eszközök nem alakulnak még tovább, s nem idomulnak hozzá a felhasználók személyes igényeihez még jobban. Semmi sem ment meg attól, hogy a mesterséges intelligencia – ami már a spájzban van – majd még inkább kiszolgálja és felhasználja a felhasználókat.

De a „zaj” attól még zaj marad.

Ahogy napjaink két leginkább látogatott portálja, a Google kereső és a Facebook közösségi oldal egyáltalán nem biztos, hogy ezen hálózat felhasználási szokások nyomán nem változnak még tovább. Éppen ezért nem az efemer, változó oldaláról érdemes megközelítenünk azt a kérdést, hogy milyen is valójában az a megváltozott közeg, mi az a „zaj”, amelyben mi normális, emberi értéket akarunk megjeleníteni.

Meg kell találnunk a zajban az értelmes hangokat, akár a csendet is. Az állandó elemeket kell keresnünk.

Azokat, amelyek az emberi társadalomban már jóval a világháló megjelenése előtt jelen voltak, s a világháló csak mintegy manifestálta azt a lehetőséget, amelyre az emberiség korábbi tömeges kommunikációs kísérleteiben, nagy zajongásában már próbát tett, mint amilyen például a római agora volt, vagy amilyen funkciója a Pasquino – „suttogó” – szobroknak lehetett. Ezek olyan római szobrok voltak, amelyek táblát tartottak, amely táblákra az éjszakák során sietve felrótt csúfolódó epigrammákban gúnyolták ki az előkelők és előljárók, akár az aktuális pápa kínos ügyeit. Ilyen „suttogók” lehetnek azok az „avatárok”, amelyek valódi kilétét nehéz feltárni, s mégis sokak véleményét meghatározó hozzászólásokkal rombolnak szét egy-egy jól felépített írást a hálón. Nem csoda, ha az utóbbi időben központi téma volt, hogy vajon mennyi ilyen névtelen felhasználó mögött lehet irányított, megfizetett hozzászóló. Példánkkal csak arra akarunk rámutatni, ahogy a pletykát, úgy a félreinformálást sem először használja az emberiség, csak eddig még sosem állt ennyire tömeges és mindent elérő eszköz a rendelkezésünkre, legfeljebb csak néhány szobor, álnéven írott cikk, bölkvers. Most egy kicsit nagyobb a szórás, és nagyobb a tét is. Jelenlegi formájában ugyanis a világháló és az azon keresztül megnyilvánuló mémek mintha ezen klasszikus jelenségekre – az agorára és a suttogó szobrokra – rímelnének öntudatlanul mint a mindenki számára elérhető felületen megjelenő, névtelen forrással bíró, de erős képzetek.

Zajos suttogás zajlik, amelyben borzasztóan nehéz megkülönböztetni az értékest az értéktelentől. Pedig a megkülönböztetés majdhogynem fontosabb, mint hogy mi az értékes és mi az értéktelen. Ha valaki tudna ma olyan algoritmust írni, amely az értékest az értéktelentől, az érdekest és hasznost az érdektelentől és a haszontalantól hibátlanul meg tudná különböztetni, kétségtelenül nagyon népszerűtlen, ámde rendkívül gazdag lenne. Elvégre erre törekszik az egyik legnagyobb közösségi oldal és a legnagyobb kereső is. És természetesen arra, hogy a felhasználói figyelmét befolyásolja.

De míg tömegek érdeklődését lehet befolyásolni egy-egy irányított algoritmussal, addig az egyénét nem feltétlenül. Sőt. Éppen ezért az információs áradatban fontos lehet az információk helyes felosztása, amire most teszünk kísérletet.

Az információk minőségüket illetően lehetnek károsak, feleslegesek, szükségesek, hasznosak, szépségesek és fenségesek. A népszerű Maslow-piramis⁹ mintájára – csak éppen fordított értelemben, tehát a legalsó szinten a legkevésbé szükséges elemet elhelyezve – képzeletben felépíthetjük az információk piramisát a káros alapoktól a fenséges csúcsokig. Mindez jól szemléltetheti, hogy a jelenlegi információs áradatban, úgy tűnik, a legtöbb a káros és felesleges, a legkevésbé a hasznos és szépséges, különösen pedig a fenséges információból jut el a befogadókhöz: minimális vagy szinte semmi. Lehetséges lenne, hogy emberek leéljenek úgy életeteket, hogy fogalmuk sincs, mi a jó, mi a szép, mi a fenséges? Sajnos egyre inkább az.

Persze, ez csak egy szemléltető elképzelés, de szükség van szemléltetésre is, különösen, ha olyan szövevényes talajra lépünk, mint az információk lápos mezeje. Hogy mi alapján döntjük el, mi a káros és a felesleges információ, egyedül az értékhorizontunkon múlhat. Ha azonban elfogadjuk, hogy a korábban felvetett értékek – szabadság, egyenlőség és élet – közősek, talán elfogadhatjuk, hogy káros információ lehet a hamis gyógyszer jól terjesztett reklámja, amely végeredményben

nem hogy nem gyógyít, de még betegébbé tesz. Felesleges információ az idegen lényekről és a háttérhatalomról szóló álmódosítások, amelyek mögött semmi más sincs, mint a félelem attól, hogy világunk átláthatatlanul szövevényessé vált az egyén számára. Szükséges információ az, hogy enni és inni, hogy laknia kell valahol az embernek. Más kérdés, hogy mindazok, akik a szükséges információk birtokában vannak, pontosan tudják, amit Hamvas is megjegyzett: „Az ember táplálékra, ruházatra és lakóhelyre szorul. Az elemi életfeltételek megvonása, vagy drágítása, vagy elrejtése az emberi létben egész biztosan a legelvetemültebb gáztett. Megvonni az embertől azt, ami nélkül elpusztul.”¹⁰

Innentől kezdve mindenből csak egyre kevesebbet találunk. Érdekes információ, amely tudásunkat és ismereteinket tágítja, s a legjobb és legkritikább esetben még hasznunkra is lehet. Hasznos információ, amely az emberi életet jobbat és boldogabbat, az emberi együttélést teljesebbé teheti, és nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az ember a legfontosabb: a szépséges közelébe juthasson. Szépséges információ lehet egy festmény vagy egy vers, de fellelhetjük a soha vissza nem térő pillanatban vagy ötven év házasságában is. Szépséges információt hordozhat a matematikai levezetés, a dolgára rohanó hangya vagy a jól komponált zenemű, és szépséges információt hordoz a fejünk felett szerteömlő Tejút is az éjszakai égbolton.

A szépséges a fenségesben csúcsonyul ki, amelyet csak az érthet, aki nemcsak meglátja, meghallja, megéri vagy megérzi a szépséget, hanem át is éli azt. És mi a világháló és a virtualitás célja? Az átélhető élmény. Valódi élmények helyett virtuális élmények, amelyek valódinak tetszenek. De ki az, aki éles határt mer vonni valódi és virtuális közé a 21. század hajnalán?

Ennyi féle-fajta információt hordozhat a világháló nagy információáradatában megjelenő egy-egy mém is akár. Csak hát ki dönti el, mi a szép és a fenséges? Ki tudja, mi a káros és mi a felesleges? Ki tudja megmondani, mi a különbség mém és mém között?

5.

Éppen ez a mém és mém közötti elbizonytalanodás vezetett a krízis elmélyedéséhez. A hamis és a valós hírek, a valódi és az efemer kulturális mémek keveredése, az információ, a képek és a szövegek inflálódása mind-mind a „digitális forradalom” velejárója, amellyel egy időben a globális válság tapinthatóvá vált. A globális válság tetten érhető a klímaváltozásban, a tudományba vetett bizalmatlanságban, a szolidaritás hiányában, az emberi élet elértéktelenedésében, a szabadság és az egyenlőség devalválódásában.

A globális válság világosan látható az emberiség nagy kérdésében, hogy most népekben és nemzetekben, vagy globális fajként gondoljunk magunkra. Vagy netán egymástól teljesen független, önmegvalósításra vagy üdvösségre, netán megvilágásodásra szomjazó egyénekként? Hogyan cselekedjünk a krízis tüneteinek megjelenésekor, mint amilyenek például a sűrűsödő természeti katasztrófák, a globális menekültválság, a háborúk és a járványok? Hogyan lehetséges, hogy bár látjuk az összefüggéseket, de a legjobb esetekben is csak tünetekre reagálunk, nem pedig magára az egészre?

Hogyan különböztessük meg a valóságot és a virtualitást? Valóság-e a virtualitás? Egyéni vagy kollektív megoldásokat találhatunk-e a globális válságból fakadó egyéni és közös krízisekre? Mik azok az értékek, amelyek ebben a zavaros, zajos korszakban segíthetnek az életben maradásban, a felemelkedésben, a prosperálásban? És hogy jön ide a kultúra, a művészet, a tudomány, a bölcsélet? Kérdéseimben már benne rejlenek válaszaim is.

Mielőtt azonban megválaszolnánk számtalan kérdésünket, tegyünk egy rövid kitérőt az információs elméletek atyjához. Manuel Castells mondja, hogy a technológiai változások elkerülhetetlenül magukban hordozzák a társadalmi változásokat is. Pontosabban, hogy „a társadalmak egyre inkább a Hálózat és az Én bipoláris szembenállása körül szerveződnek”.¹¹ A társadalom széttöredezett lesz, és miközben egyes identitások egyre specifikusabbá válnak, addig mások egyre kevésbé megoszthatóvá. A jelenlegi technológiai forradalom, amelynek előzményeit személyes példáimon érzékeltettem, „nem véletlenül a kapitalizmus globális átstrukturálódásának történelmi korszakában indukálódott és terjedt el [...] és egyúttal alapvető fontosságú eszközt nyújtott a struktúraváltás megvalósításához”.

PUHA FERENC, Cím nélkül 1–2, 2017

Ez az eszköz a világháló. A globális hálózat révén végbemenő fejlődési módok visszahatnak a felhasználók gondolkodására – amiképpen hatott rám a bináris számrendszer vagy az ójávai kawi költészet megismerése is –, vagyis a Humboldt elméleteire épülő Sapir–Whorf-hipotézis működni látszik a digitális forradalom alatt. Hiszen éppen úgy hathat a gondolkodásra, ha az ember megismer más nyelveket vagy más számrendszereket (mint például az archaikus kultúrák különböző rendszereit, amilyen az orfika 10-es, a kaldeus 12-es, a kabala 22-es, a szákhja 25-ös vagy a *Ji-king* 64-es számrendszere). Nemcsak mi hatunk a globálisan összekapcsolt számítógépek által, hanem azok is visszahatnak a mi gondolkozásunkra, sőt társadalmunkra is. Többek között ezt az önmagát felerősítő kölcsönhatást is boncolja végtelenül hosszan Ray Kurzweil, amikor a szingularitásról értekezik.¹²

De visszatérve Manuel Castellshez, ő a középkori Kínát említi példaként, ahol bár a korszak legfejlettebb technológiájával bírtak az egész világon, 1400 körül hirtelen és drámai fordulat következett be: „1400 után azonban, a Ming- és Quing-dinasztiák idején a kínai állam érdeklődését vesztette a technikai újdonságok iránt, a kulturális és társadalmi elit pedig – részben mert elkötelezte magát az állam szolgálatára – elsősorban a művészetekre és a humán tudományokra koncentrált, valamint saját előrejutására a birodalmi bürokráciában.” Ez hatalmas technológia elmaradáshoz vezetett. Miközben Európában a humanizmus és a reneszánsz a felvilágosodás és a később prosperáló tudományosság alapjait megvetette, Kína bezárkózott és hibernálta magát.

Miért? Mert félt a technológiai változások által kényszerűen kiváltott társadalmi változásoktól. Ugyanez történik napjainkban az egész Földön.

Miközben sokak számára érthetetlen, átláthatatlan, rohamos digitális forradalom zajlik a technológiában, olyan felfedezéseket kezünkbe adva, mint az első teljes emberi géntérkép, a közeli csillagok exobolygóinak feltérképezése vagy elképesztően gazdag adatbázisok elérése, addig hatalmas teret nyertek a felületes világmagyarázatok, az emberek kezébe kétséges, ámde stabil identitást – énképet – adó politikai kalandok.

Az emberek féltik identitásukat, mert nem tudják, hogy az információs társadalomban holnap hol lesz a helyük. Hol az otthonuk, a hazájuk a világfaluban? Mi a biztos? Mi az érték? Mi az igaz?

És a nagy kapkodásban éppen olyan retrográd folyamatok jelennek meg, mint az 1400-as évek Kínájában. Nem ítélném azonban el sem a Ming-, sem a Quing-dinasztia döntéshozóit, hiszen lehetséges, hogy ők jobban ismerték saját koruk krízisét, s nem véletlenül fordultak éppen a művészetekhez és a humán tudományokhoz segítségért. Az, hogy ez sajnálatosan a technológiai megtorpanással és a bürokrácia túlhatalmával egy időben történt, nem feltétlenül jelenti azt, hogy a kínai császárság nem érzékelte jól a társadalmi változások okozta problémákat, s nem jó helyen kereste a megoldásokat.

6.

Vegyünk egy éles kanyart, és Kínából kanyarodjunk át Franciaországba, hogy megértsük, miért lehet jó válasz a társadalmi problémák megoldására a művészetekhez és a humán tudományokhoz fordulni, avagy a gazdasági mellé a kulturális tőkét bevonni. Pierre Bourdieu írja, hogy „a társadalmi világ struktúráját és működését akkor ítélnéjük csak meg helyesen, ha a tőke fogalmát nem csupán a közgazdaságtanból ismert formában, hanem valamennyi megjelenési formájában vezetjük be”.¹³ Majd pedig bevezette a *kulturális tőke* fogalmát, amely kutatási munkája során hipotézisként vetődött fel, és lehetővé tette, hogy megragadja a különböző társadalmi osztályokból származó gyerekek iskolai teljesítményeinek eltérését. Ennek során az „iskolai sikert”, tehát azt a speciális profittot, amelyet a különböző társadalmi rétegek és osztályok gyerekei az iskolai piacon elérhetnek, a kulturális tőkének a különböző osztályok és rétegek közötti eloszlására vonatkoztatta.

Bourdieu is felhívta a figyelmet arra a reális veszélyre, hogy a társadalomban a bizonyítványok, képesítések értéke túlzottá válik, s megkérdőjelezhető, hogy a megfelelő végzettség mögött valóban ott van-e a megfelelő tudás és képesség, és hogy ezeket valóban lehet-e megbízhatóan mérni. „A társadalom így valójában »álméritokrata« jellegűvé válik, amennyiben a meritokratikus értékrend szempontjából még megalapozottabb kérdésként fogalmazható meg, hogy az iskolai végzettség mennyiben tekinthető az »intelligencia + erőfeszítés« leképződésének” – vagy csak a bürokrácia társadalmi hatalma megnyilvánulásának, mint az 1400-as évek Kínájában akár.

Van tehát egyrészt társadalmi, családi vonatkozása a kulturális tőkének, egyfajta hálózata, amit lehet vizsgálni, akár a kortárs magyar irodalmon keresztül is. Más kérdés: attól, hogy valaki jelentős kulturális tőkével rendelkezik, még nem biztos, hogy művész lesz és művészetet teremt. Ugyanakkor kétségtelenül nagyobb esélye, ha úgy tetszik, tőkéje van ahhoz, hogy olyan mémeket teremtsen, amelyek a közösségben működni látszanak.

A kulturális tőke megnyilvánulási formája a technológiai változás nyomására krízisben lévő társadalomban pedig nem más, mint a mém. Így lesz a modern művészet alapja az evolucionista pszichológia felől érkező tudományos értelmezések szerint a „mém”.

Fel is tehetjük rögtön a kérdést, hogy ez a „mém” hasonlóan működik-e, mint a digitális térben terjedő, lényegesen egyszerűbb, azonos nevű mémek, vagy valami teljesen másról van szó.

A digitális világban terjedő mémek vizsgálata révén eljuthatunk-e olyan stratégiákhoz, amelyek révén a valódi értékeket, a magas művészetet tudjuk terjeszteni a virtuális térben? Ahogyan Lev Manovich megjegyzi: „az Interneten a kulturális termékek mindig jelen lévő végtelenített gyűrűje sokkal érzékenyebb: egy új trend vagy stílus olyan gyorsan terjedhet szét, mint a pestis”.¹⁴ Csakhogy – ahogy korábban Dawkins megjegyezte – míg a mémek elhasználódhatnak, addig a kulturális tőkét azok az alapvető értékek határozzák meg, amelyekre építeni lehet.

Építeni, akár egész életeteket is. Ezért fontos a kulturális tőke a gyermekek beiskolázása kapcsán. Ilyen érték például a művészet is, egy-egy filozófiai elképzelés is, vagy éppen a tanulmány elején felsorolt néhány alapvetés, mint a szabadság, boldogság vagy az élet.

De mi a művészet?

7.

A művészet úgy tűnhet – elsőre és hibásan –, hogy manapság csak szűk kört érdekel, különösen amennyiben művészetben az emberi tevékenység minőségi, kifinomult, magas színvonalát értjük, amelynek célja az emberi lét teljes megélése. A művészet az emberi kultúra része, de nem csak kultúra. Részben mégis igaza lehet Hamvas Bélának, amikor azt írja, hogy „a művészetet manapság hasztalan próbálják kultúrává degradálni és a művészt az apparátusba beépíteni. [...] A művészet az élet élvezetének felső foka.”

Mégis művészet lehet ilyen értelemben nemcsak az irodalom vagy a fotózás, hanem a főzés és a kertészkedés is. Mindezek mesterségek, s már mesterség szintjén is művelni őket hatalmas teljesítmény, ám művészként kertészkedni, főzni, írni vagy fotózni új távlatokat nyit. Nemcsak az alkotó van hatással alkotására, hanem fordítva is. Mint ahogy hatással van rám a kert, amit megművelek, az étel, amit megfőzök, úgy lesz rám hatással az írás, amit megírok, a fotó, amit fényképezek. Mű és művész kölcsönhatása az, amely lényegében a művészet alapja, és ez a különös energiaáramlás megindul a befogadó felé, amikor elkezd megérezni és megérteni ezt a kölcsönhatást. Ez a hármas (művész–mű–befogadó) kölcsönhatás a művészet maga.

Személyesebb hangot megütve, így érzékletesebben elmondva: amikor a kertemben sétálsz, amikor a főztömből eszel, nemcsak egy kertben sétálsz, nemcsak eszel valamit, hanem részesülsz mindabból, ami én is vagyok. Éppen így, ha írásom olvasod, ha a fotómat szemléled, velem gondolkodsz, és ott vagy a kép terében és idejében. Mindez rengeteg energiát igényel, hiszen el kell jönnöd a kertembe, hiszen le kell ülnöd az asztalomhoz. Végig kell olvasd, amit írok, hogy megértsd. Kezedbe kell fognod a fotót, amit készítettem, és időt kell minderre szánnod.

Sokkal könnyebb beülni a kocsmába, még könnyebb otthon maradni, kattintani és továbbgörgögetni, mint kimenni egy kertbe. Könnyebb valami gyors kaját enni, mint kivárni, amíg én elkészülök az ebéddel, az *Élet szeretetével* vagy a *Gyermekkor emlékezetével*, amelyek a specialitásaim. Pláne, hogy tényleg lassú vagyok. Könnyebb elolvasni pár szalagcímet valami közösségi oldalon és hírportálon, majd lejjebb görgögetni, mint kortárs irodalmat kézbe venni, leülni és azt valóban befogadni. Még könnyebb letölteni valami filmet, mint egy fotón hosszasan tűnődni.

Ez a könnyűség „a lét elviselhetetlen könnyűsége”, ahogy a kiváló regény címe is sugallja, ez az, ami borzasztó távol tart a valódi dolgoktól, az igazi élettől, ha úgy tetszik, a boldogságtól. Nem azt mondom, hogy sohasem lehet boldog, aki mindig a létezés könnyebbik végét ragadja meg, de sohasem

PUHA FERENC, Cím nélkül 1-2, 2017

tehet szert az öröm s végső soron a derű állandó, bölcs és nehezen megingatható nagyszerű érzésére, sőt tulajdonságára. Mert a derű tulajdonság.

A kiüresedés és eltávolodás világában a művészet, úgy értem, a valódi művészet az, amelyik értékes és érvényes itt és most, olyan lassúnak, nehéznek, megközelíthetetlennek tűnik sokak számára. Pedig nem az. Itt van, karnyújtásnyira, csak éppen ki kell nyújtanunk a karunk érte.

Miért menjek kiállításra? Nincsenek ott mások, csak képek. Miért menjek el egy jó koncertre, ahol nemcsak berúgni és tombolni lehet, hanem zenét, úgy értem, valódi zenét is lehet hallgatni? Miért olvassak? Nincs nekem arra időm. És ezer kifogás, miközben az élet unalmassá, szürkévé, menthetetlenné, közönségessé, konzummá, kereskedelmi terméké válik. Az „én” pedig kapálózni kezd, mert elvesztette identitását, biztosnak vélt alapját, és értelmetlen válaszokat ad súlyos kérdésekre.

Az igazság az, hogy ami nehezebbnek tűnik, az a könnyebb. Könnyebb annak a létezés, aki érti és éli a művészetet, mert a művészet a lelki gyakorlatok legnemesebbje, vallás és klérus nélkül. Vak-hit nélkül. Templom tehát a kert, ha a kert művésze alkotta. Élet az étel, ha szakácsművész alkotta. Ige az írás, ha az írás művésze alkotta. Látomás a fotó, ha látó fotózta. És így tovább, a többi művészeti ágban is.

Most tehát megindokoltam előfeltevésünket, hogy – amint mondani szokták – „(látszólag?) szűk kört érdekel a művészet”, de vajon valóban „szükség van átgondolt marketingre a népszerűsítéshez”? Szükség van-e új és értékes mémekre?

Itt tovább kell kérdeznünk, hogy mi a valódi öröm. Mi az igazi derű? Az-e az igazi öröm, ha a kertem csak számomra kert, vagy az, ha elhívhatlak téged, és megoszthatom veled? Az-e az igazi öröm, ha csak magamnak főzök, vagy ha neked is? Magamnak egyébként sem szoktam főzni.

Az az igazi öröm, ha az ember ír, s magát gyógyítja általa, vagy ha másoknak is gyógyír, másoknak is menedék, szépség és kaland? Az az igazi öröm, ha egy képben ott az én nagy pillanatom, vagy ha te is meglátod benne a nagy pillanatot?

És amikor mindezt együtt, te és én átéljük, az maga a derű, ami nem más, mint a görögök által *katarzisz*nak, az ójávai kawi költők által *langő*nek nevezett állapot. Bár mindkettőben megjelenik az énfeladás nagy rítusa, a kettő közötti különbség éppen ott érhető tetten, hogy míg a görög dráma *katarzisz*ai után nehezen, de lehetünk azok, akik voltunk, addig a kawi költők *langő*-állapota felszámolja az „én”-t, hogy alkotó és befogadó az ellobbanás közelébe kerülhessen, ezáltal megvilágosodhatson.

Semmi sincs közelebb a magyar szavak közül az ójávai kawi költők költészet-jógájában elért és gyakorolt *langő*-állapotához, extatikus kiteljesedéshez, mint éppen ez a szerény és szépséges szavunk: a *derű*.

A művészet, még ha súlyos, kegyetlen, iszonyatos dolgokat fogalmaz is meg, ad át, még akkor is: derűs, hiszen átadhatta, elmondhatta, megmutathatta. Semmi mást nem kért cserébe, csak önátadó figyelmet, koncentrációt és beleélést.

De vajon mi a derű ellentettje? Kínálja magát, hogy széles mosollyal rávágjuk: ború. Csakhogy az az igazság, hogy a derű ellentettje a meg nem értés, a tapintatlanság, a butaság, a lustaság, az önzés, a kegyetlenség. A művészet derűjével, amely érzékenyít, finomít, okosít, nem más, mint totális szembenállás mindennel, ami gonosz, rossz, kegyetlen. Vajon akkor nincs gonosz, rossz, kegyetlen művészet? Dehogy nincs. A művészet derűjébe még az is belefér, hogy önmaga ellentettjét használja fel eszközként, megmutatva, hogy lehet élni éppenséggel művészet nélkül – csakhogy az nem élet.

8.

Szándékosan használok ilyen erős szavakat, hogy értse mindenki, aki olvassa, hogy igen, ha nem magunknak akarjuk megtartani mindazt a szépséget és nagyszerűséget, mindazt az örömet, amit mi kaptunk a kerttől, a konyhától, az irodalomtól vagy a fényképezéstől – márpedig a derű azt súgja, hogy oszd meg, add tovább –, akkor meg kell osztanunk, tovább kell adnunk. Így jön létre az *értékes mém*.

De ez csak az alkotó oldala. Mert ott van a befogadó, akit ez vagy érdekel, vagy nem. Senkire sem szabad semmit ráerőltetni, de meg lehet mutatni, hogy *nézd, van boldog élet, én nem tudom, me-*

lyik út vezet a boldog élethez: a kertészkedés, a főzés, az írás vagy a fotózás, vagy valami teljesen más művészi tevékenység, vagy egyszerűen csak a befogadás – hiszen a befogadói tevékenység is művészi tevékenység –, de azt tudom, hogy a művészet működik.

Jól működik. Hosszú évekre tapasztalata bizonyítja. Tényleg. Te is tudod, én is tudom, a kínaiak is tudták, az emberek többsége mégsem olvas verseket, nem néz festményeket, nem hallgat igazán nagyszerű zenét. Az információs piramisban legjobb esetben is inkább csak az érdekesig jut el.

Ezért kell a művészetnek marketing. Mert azt szeretnénk, hogy ez egy boldogabb világ legyen. Ilyen naiv, idealista bolondok vagyunk, és ez még szerencse.

És ha már az időfaktornál tartunk: a művészet csodája, hogy válogathatunk korok és korszakok művei és művészei között, utazhatunk az időben, sőt, akár felfedezhetjük a legizgalmasabb korszakot is: a sajátunkét.

Mert nincs nagyobb kihívás, mint megérteni, feldolgozni, befogadni a kortárs művészetet, hiszen abban mi magunk is benne vagyunk, érintve vagyunk. Nem is az az érdekes, hogy vajon később – ez vagy az – fennmarad-e, hanem hogy most és itt, ebben a pillanatban mond-e valamit, működik-e, áthat-e, kell-e. Igen? Akkor művészet. Nem? Akkor lehet, hogy még nem érted.

A művészet nem más, mint a tudat tágítása a kreatív energiák, az imagináció, a képzelőerő által. Végső soron a művészet mágikus, spirituális tevékenység is, amelynek mégis több köze van a tudományokhoz, a mesterségekhez, a gyakorlathoz, mint a vallásokhoz. Ezért tűnik nagyon nehéznek, pedig könnyű, végtelenül könnyű.

Ha élhetsz művészettel teli életben, akkor miért agonizálnál egy üres szobában? Ha segíthetsz másoknak, hogy kilépjenek a haldoklásból, a légmentesen lezárt szobáikból, magukra zárult zónáikból, akkor miért ne tennéd?

Persze, a világ nem ebbe az irányba megy. Még több zónát zárna rád, még több termet csukna be, még több levegőt szívna el. Ez az, amit sokan mókuseréknek, hétköznapiaknak, kiüresedésnek, elidegenedésnek élnek meg. Ez az, ami a közös halál felé visz, a meg nem értéshez, az élehetetlen élethez. Az identitás elvesztéséhez. De a művészet az a forradalom, ami felrobbantja a lezárt zónákat, kinyitja a termeket, hatalmas és mély lélegzetvételnélként áramlik be a tudatba, feltárva a tudatosság, teljesség, tisztaság lehetőségét az emberben.

Igen, a művészetet ezért kell „reklámozni”. Talán kicsit jobban és másképpen, mint egy kenyőcsöt.

Na jó, de hogyan jelenhet meg ebben a „zajos” közegben a vers, a művészet, a tudás, vagyis az érték, s nem elég, hogy megjelenik, hogyan terjedhet? Hogyan lehet belőle „mém”? Milyen „mém”? És mi az a „zaj”, ami a „mém” közege?

A szinte már közhelyes kérdést kell feltennünk, ami persze csak annyi, hogy mi használjuk-e a zajos közeget, avagy a világhálót és a rácsatlakoztatott eszközeinket, vagy ezek a tárgyak, hálózatok használnak-e minket.

Amennyiben minőségi időt töltünk el velük, olvasunk, művelődünk, gyönyörködünk általuk, kreatív eszközként fogjuk fel és használjuk őket: igazán nagy előnyt is jelenthetnek. Hiszen az információ nemcsak hatalom lehet, hanem érték is. Érték, méghozzá a fenntartható társadalom értéke. Éppen ezért, bár az íróasztal mára már elmaradhatatlan kelléke a számítógép, de talán érdemes arra is figyelni, hogy ne csak az legyen ott, hanem más is. Érdemes odafigyelni, hogyan olvasztjuk be a kultúrába a gépet és a hálózatot, nehogy minket fogjon be hálójába a gép.

A normális élet az, amire vágyunk, és azért vágyunk rá, mert tudjuk, hogy lehetséges. Lehetséges lenne akár a Föld összes embere számára is. Sőt. Csakhogy itt jönnek a nehézségek.

Itt jön az, amire az elmúlt korszak világított rá, élesebben, mint bármelyik korábbi. A világfalu létrejött, s ma hamarabb kapnak az emberek híreket egy másik kontinensről, mint a saját falujukból. Előbb tudják meg, hogy Indiában kisiklott egy vonat, mint hogy a szomszédban a barátjuknak kisiklott az élete (és esetleg segíteni kellene).

A média – ahogy a művészet populáris része is – az érzékelés felfokozott állapotában tartja a befogadót, akinek még több vér, halál, katasztrófa kell, vagy még több testiség, még több és felfokozott vágy, amely igazából ugyanahhoz vezet, mint az előzőek: a szenvedéshez. Az ember figyelme a tűzvészre hamarabb reagál, mint arra, hogy valaki szeret valakit. Miért? Azért, mert a tűzvész nem normális, de a szeretet igen. Mivel felerősítettük a tűzvész hírének, sőt, folyton tűzvészről beszélünk,

így a nem normális információkat tettük állandóvá, miközben figyelmünk elsiklik a normalitás felett. A normalitást semmi más nem tartja meg a világban, mint azok a mémek, amelyeket az emberiség a története során alkotott, sőt alkot mind a mai napig. Vagyis semmiféle élet nem lenne kulturális mémek nélkül, ahogy gének nélkül sem. Végső soron pedig a mémek éppen olyan szükségszerűek a normális élet fenntartásához, mint a gének.

Maradtak azonban megválaszolatlan kérdéseink. Mi tárja fel a végtelen sok mém és mém közötti különbséget? Hogyan határozzuk meg, hogy egy mém káros vagy szépséges? Bár látszólag azok a rendszerek működnek,¹⁵ pontosabban tekinthetők mennyiségileg sikeresnek a hálózaton, amelyek csak keretet-felületet adnak a felhasználóknak, és általuk feltöltött tartalmakra építenek. Ezek a felületek csak részben önszerveződők, valójában algoritmusok által irányított információs buborékot teremtenek a felhasználók köré. Az elmondottak alapján nekem mégis úgy tűnik, csak azok a felületek volnának képesek ellátni a különböző szintű információkat hordozó mémek közötti helyes szelektálást, helyes és pontos megfogalmazást, amelyet felkészült alkotó-szerkesztők készítenek, amelyet a közösség hitelesnek tart, s amelyet éppen ezért, saját, jól felfogott érdekéből fenn is tud tartani, működtetni is képes ugyanaz a közönség, ezáltal biztosítva a felület függetlenségét a befolyásolástól.

A tömeg szürreális rémképeivel és döhödt képzeeteivel szemben nem áll semmi más, csak az egyén által képviselt tudatosság, józanság, minőség és különösen a derű.

Lehetséges lenne, hogy a mémek közötti szelekciót majd az új-enciklopédistáknak kell vállalniuk?¹⁶ Kik ezek az új-enciklopédisták? A Wikipedia szerkesztői vagy a TED előadói? Netán olyan folyamatosan fejlődő honlapok szerkesztői, akik személyükkel, tudásukkal garantálják a hitelesség nehezen bizonyítható előnyét? Lehetséges, hogy az új-enciklopédisták mellett meg fognak jelenni az új-inkvizítorok, akik majd szelektálják és kivégzik a károsnak és haszontalannak ítélt mémeket? Mi garantálhatja, hogy a látszólag legdemokratikusabb felület – a világháló – nem fog rohamtempóban radikalizálódni és akár autoriter rendszerek szolgálatába állni?

Ezek a kérdések messzebbre mutatnak, mint a mémek változatos világa.

JEGYZETEK

¹ Richard DAWKINS, *Az önző gén*, Kossuth, Budapest, 2005.

² Vö. *A művészet eredete. Kultúra, evolúció, kogníció*, szerk. HORVÁTH Márta, Typotex, Budapest, 2014.

³ A „42” Douglas Adams *Galaxis-útikalauz stopposoknak* című sci-fi regényéből elhíresült szám, mely a választ az életet, a világmindenséget meg mindent érintő végső kérdésre. A 42-es szám – Douglas Adams regényének hála – igazi mémmé vált.

⁴ Charles DARWIN, *A fajok eredete*, Typotex, Budapest, 2000.

⁵ PAPDI-PÉCSKŐI Viktor, *Internetes mémek és jelenségek enciklopédiája*, digitális kiadás, 2016.

⁶ Lásd WEINER SENNYEY Tibor, *Az elveszett királyság*, Aranymadár Alapítvány, 2015.

⁷ Ted CHIANG, „*Stories of Your Life and Others*” – Magyarul: *Életed története és más novellák*, Agave, 2016.

⁸ 2016. november 20-i megtekintés: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:kozfWLHU1UJ:users.atw.hu/csermajor/x2/vt2000/wt/wdi.ssi+&cd=5&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>

⁹ A Maslow-piramis (vagy Maslow-szükséglet hierarchia) Abraham Maslow-nak az 1950-es években kidolgozott szükségletelmélete, amely a motivációkutatás egyik alaptétele. Itt éppen ellenkező értelemben használjuk, vagyis amiből a legtöbb van, az a leginkább felesleges.

¹⁰ HAMVAS Béla, *Őt meg nem tartott előadás a művészetéről. Művészeti írások I.*, Medio, 2014.

¹¹ Manuel CASTELLS, *A hálózati társadalom kialakulása. Az információ kora*, Gondolat–Infonia, Budapest, 2005.

¹² Ray KURZWEIL, *A szingularitás küszöbén*, Ad Astra, 2014.

¹³ Pierre BOURDIEU, *A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméleteiről*, Napvilág, Budapest, 2002 és Uő., *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*, General Press, Budapest.

¹⁴ Bővebben: „Gondoljunk az Internetre. A posztmodern korszak utalási módjai, az idézet, a felhasználás, a pastiche nem igénylik többé a speciális megnevezéseket. Manapság ez egyszerűen a kulturális termelés alaplogikája: letöltött képek, kódok, formátumok, scriptek stb., amelyeket aztán módosítani lehet, bele lehet illeszteni valamely online munkába – és végül fel lehet tenni az Internet körforgásába. (Megjegyzés: az Interneten a kulturális termékek mindig jelen lévő végtelenített gyűrűje sokkal érzékenyebb: egy új trend vagy stílus olyan gyorsan terjedhet szét, mint a pestis.) Amikor megkérem a diákjaimat, hogy készítsenek képeket fotó és videó felhasználásával, rájönnek, a képeknek nem feltétlenül kell az Internetről származniuk. Vajon azt is megmutassam nekik, hogy a technológiai berendezéseknek sem kell az Internetről származniuk, hogy lejátsszák a való-

ságot, hanem rajzolni és festeni is képesek?” Lev MANOVICH, *Flash generáció*, ford. GERENCSÉR Péter, DRÓT, 2008.

¹⁵ Vö. BARABÁSI-ALBERT László, *Behálózva*, Helikon, 2013.

¹⁶ Ahogy ezt Papdi-Pécskői Viktor teszi a korábban is idézett *Internetes mémek és jelenségek enciklopédiájában*: „...mémcsoportunk további három szempont alapján szűrjük: Elsődleges elvárásunk, hogy a mém legyen jelentős: ideális esetben legyen globálisan ismert, ha lokális mémről van szó, legyen széles körű, tartós ismertsége. Másodlagos szempontunk, hogy legyen általánosan hozzáférhető és közérthető: a különböző globális szubkultúrák – például egyes számítógépes játékok vagy anime-rajongók szubkulturái, vagy az IT szakma világai – fejlett memkészleteit ezért nem tárgyaljuk mélyebben. Harmadlagos szempontunk a történelmi összefüggések tiszteltben tartása: nem korlátozzuk magunkat a világháló korára, ha a tudomány legismertebb macskájáról vagy a táviró rendszereken küldött karakterábrákról van szó.” Vö. PAPDI-PÉCSKŐI, *i. m.*

PUHA FERENC, *Cím nélkül*, 2017